

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Janka Homzová

Artefiletika v pedagogickej činnosti učiteľa výtvarných predmetov

2015

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Artefiletika v pedagogickej činnosti učiteľa výtvarných predmetov

Janka HOMZOVÁ

Bratislava 2015

OBSAH

Úvod	5
1/ Výchovno-vzdelávacie možnosti výtvarného umenia	7
1.1 Využívanie výtvarného umenia vo výchove a vzdelávaní	7
1.2 Výtvarná edukácia v súčasnom školskom systéme	10
1.3 Problémy súčasnej výtvarnej edukácie	12
2/ Artefiletika	15
2.1 Teoretické východiská artefiletiky	17
2.2 Ciele artefiletiky	18
2.3 Artefiletické ponímanie výtvarnej edukácie	19
2.4 Metodické postupy artefiletiky	21
2.5 Osobnoetný a profesijný profil artefiletika	25
2.6 Artefiletika ako nástroj prevencie	26
3/ Implementácia artefiletiky do edukačného procesu výtvarnej výchovy	30
3.1 Metodika implementácie artefiletiky do edukačného procesu	31
3.2 Závery a odporúčania pre prax	45
Záver	47
Zoznam bibliografických odkazov	48

Úvod

Situácia v dnešných školách je pre pedagógov náročná, pretože sú na nich kladené vysoké požiadavky. Musia si poradiť s takými javmi, ako je napr. nárast agresie či deformované interpersonálne vzťahy medzi žiakmi. Spomínané problémy si vyžadujú uplatňovanie nových pedagogických stratégií. Táto požiadavka kladie nároky na profesijnú prípravu pedagógov. Je preto potrebné venovať osobitnú pozornosť kompetenciám, ktoré si vyžadujú interdisciplinárne znalosti aj z oblasti artefietiky. Umenie má silný výchovný potenciál, ktorý je v našich školách málo využívaný. Artefietický prístup stavia na zážitkovom poznávaní a umožňuje rozvoj emotívnej, sociálnej i tvorivej stránky žiakovej osobnosti.

V susednej Českej republike je etablovaná artefietika ako predmet v mnohých základných a stredných školách. Na Slovensku zatiaľ vzdelávanie v artefietike chýba, je dostupné len vo forme krátkodobých kurzov.

Z týchto dôvodov bol vypracovaný vzdelávací program kontinuálneho vzdelávania pod názvom *Využitie artefietiky v pedagogickej činnosti učiteľa výtvarných predmetov*. Vzdelávací program tvoria 4 moduly. Prvé dva moduly majú teoretický charakter, sú zamerané na východiská problematiky artefietiky a detského výtvarného prejavu. Tretí a štvrtý modul predstavujú praktickú časť s cieľom rozširovať kompetencie v oblasti aplikácie artefietických techník do výtvarného vyučovania a cielenej práce so žiakmi.

Absolvovanie vzdelávacieho programu umožní učiteľovi prehĺbiť profesijné kompetencie potrebné na efektívnu implementáciu prvkov artefietiky v školách a zohrať významnú úlohu v rozvoji kľúčových kompetencií žiakov, akými sú sociálne komunikačné kompetencie, kompetencie riešiť problémy, sociálne a personálne, ale aj pracovné kompetencie.

Cieľom vzdelávacieho programu je vybaviť pedagógov základnými metodickými poznatkami pre pedagogické vedenie výtvarných aktivít, zoznámiť ich s praktickými ukážkami takéhoto spôsobu práce. Sú to postupy, ktorými sa pedagógovia naučia výtvarnú tvorbu žiakov vnímať z iného zorného uhla, naučia sa s nimi viesť reflektívny dialóg a hovoriť o svojich zážitkoch z umeleckých aktivít. Tento prístup si vyžaduje vlastnú tvorivú výtvarnú aktivitu, ale i jej prezentáciu, spoločný rozhovor a reflexiu, zamyslenie a porovnanie vlastnej výpovede s výpoveďami ostatných a hľadanie nových riešení.

1/ Výchovno-vzdelávacie možnosti výtvarného umenia

Umenie je priestor prekrývajúci sa zo životom človeka. Výchova k umeniu a výchova umením v súčasných školách nemá ambície tvoriť umenie, je zameraná na pochopenie umenia ako neodmysliteľnej súčasti života každého človeka. Žiak má porozumieť umeniu, pochopiť ho, dať ho do súvislostí, zaujať svoj postoj, má ho vedieť vyjadriť tak slovom, ako aj obrazom. Komplexný prístup k žiakovi ako k celostnej osobe aj prostredníctvom výtvarného umenia napomáha jeho formovanie a výchovu. Vedie k pozitívnym zmenám jednotlivých zložiek jeho osobnosti.

1.1 Využívanie výtvarného umenia vo výchove a vzdelávaní

Využívanie výtvarného umenia má v našom školskom systéme dlhú tradíciu už od 18. storočia vo všeobecnom školskom poriadku uzákonenom Máriou Teréziou. V r. 1869 sa stalo kreslenie povinným učebným predmetom vo všetkých školách v bývalom Rakúsko-Uhorsku. Výtvarná príprava mala v tomto období predovšetkým technické a remeselné zameranie, žiaci vďaka nej mali nadobúdať zručnosti, ktoré by v budúcnosti využili pri kresbe technických kresieb a plánov. K zmene vo výtvarnej edukácii dochádza na konci 19. storočia, keď psychologizujúci kultúrny trend moderny vniesol do výtvarnej edukácie záujem o spontánny detský prejav (Slavík 2003).

Od roku 1918 sa dostávajú do popredia pedocentrické psychologické teórie a vo výtvarnej edukácii nastal „obrat k dieťaťu“ a jeho tvorivému sebaujaveniu. Rešpektovala sa osobnosť dieťaťa, bola preferovaná snaha o jej liberalizáciu a autonómiu. Tento výchovný postoj mal za následok veľké zlepšenie klímy na vyučovaní, najmä v oblasti akceptovania a podpory vlastnej tvorivej

expresie dieťaťa. Dochádzalo k rešpektovaniu tzv. „chýb“ vo výtvarnom vyjadrení dieťaťa a bola rozpracovaná nová koncepcia tvorivosti. Nevýhodou tohto prístupu bola rezignácia na poznatkovú a vzdelávaciu stránku výtvarnej edukácie. Dochádzalo k odmietaniu didaktickej stránky výtvarnej výchovy vzhľadom na obavy zo straty pôvodných detských impulzov k tvorbe. Prínosom bolo rešpektovanie žiakovho vnímania sveta a jeho osobného postoja. Vývoj výtvarnej edukácie po roku 1948 bol pod vplyvom ideového tlaku, výtvarné vzdelávanie sa stalo súčasťou komunistickej výchovy. Obsahom výtvarnej edukácie bolo naučiť žiakov remeselné-technickej zručnosti. Socialistický realizmus mal vlastnú estetickú normu a bol základom koncepcie výtvarnej edukácie.

K istému uvoľneniu dochádza v 60. rokoch, keď už nebolo možné natolko izolovať náš kultúrny vývoj od toho okolitého. Významným krokom bol tiež vznik svetovej organizácie INSEA (*International Society for Education through Art*) v roku 1963, s ktorou boli naši výtvarní pedagógovia v kontakte, takže aj napriek ideologickému pozlátku mala výtvarná výchova pomerne bohatý obsah. XVIII. svetový kongres INSEA v Prahe v roku 1966 znamenal koncentráciu odbornej verejnosti na individuálne aspekty výtvarného prejavu, a to predovšetkým na tvorivosť. V roku 1967 sa podarilo ustanoviť Československý komitét INSEA (ČŠK INSEA, príp. ČSKI), ktorý bol výberovou organizáciou československých výtvarných pedagógov, ako aj ostatných významných odborníkov v oblasti umenia, vedy a vzdelávania. Centrom teórie a praxe výtvarnej výchovy bola v tomto období tvorivosť a zostala ním až do deväťdesiatych rokov.

Politický zlom v roku 1989 znamenal zmeny, ktoré viedli k otvorení priestoru pre nové teórie výtvarnej edukácie, zmeny však neboli nijako dramatické. Vo výtvarnej edukácii zosilnili prúdy, ktoré sa pomaly vyvíjali už v čase normalizácie. Napriek istým odlišnostiam možno tieto tendencie zhrnúť do štyroch oblastí (Slavík 2003):

1. Art-centrismus – ide o preferenciu umeleckej dimenzie. Patria sem snahy pedagógov, ktorí sa usilovali o oživenie vzťahu výtvarnej výchovy a výtvarného umenia v zmysle profesionálnej umeleckej tvorby. Ide o skupinu teoretikov a pedagógov najmä z brnianskej katedry výtvarnej výchovy, združujúcu

sa okolo osobnosti I. Zhořa. Programovou publikáciu bolo dielo R. Horáčka z roku 1994 *V dialógu s umením*. Z didaktického hľadiska má art-centrizmus blízko k francúzskej Novej výchove (skupina GFEN) využitím triády pojmov: zážitok – dialóg – interpretácia, ako aj používaním termínov ako *animátor* a *galerijná animácia*.

2. Video-centrizmus – primárny význam výtvarnej výchovy vidí v jej vizualite. Výtvarné vnímanie považuje za špecifickú súčasť kultúrnej zmyslovej skúsenosti a zmyslového utvárania sveta. Ako z názvu vyplýva, zjavuje sa tiež príklon k elektronickým možnostiam výtvarnej tvorby, ktoré umožňujú optimálne skúmať, overovať a tvorivo rozvíjať princípy vizuálnej obraznosti a jej sociálneho uplatňovania v kultúre. Predstaviteľom tejto línie je teoretik J. Vančát.

3. Gnozeo-centrizmus – hlavnou myšlienkou je orientovať sa v rámci tvorivého vyjadrenia dieťaťa na skúsenosť bežného dňa. Ide o akési „systematické približovanie sa k životu“. Výtvarný proces je vnímaný ako prostriedok výrazovej komunikácie, ktorý mapuje jedinečný spôsob poznávania sveta dieťaťom. Medzi proklamované prvky patrí dôraz na rozvoj citového prežívania sveta, samostatné výtvarné myslenie a rozvoj tvorivosti. Predstaviteľkou je V. Roeselová.

4. Animo-centrizmus – tento prúd výtvarnej edukácie je zameraný na poznávanie samého seba v procese výtvarnej produkcie ako tvorcu i vnímateľa výtvarného prejavu. Jeho záujem sa obracia na osobný i nadosobný zmysel života, duchovnú stránku ľudského bytia. Vo svojich počiatkoch bol blízky arteterapii. Záujem o existenciálne otázky a vzťahy človeka je evidentný už i preto, že jedna z tendencií tohto prúdu bola svojimi predstaviteľmi (J. Davido a M. Pohnerová) nazývaná „duchovnou“ alebo „zmyslovou“ výchovou. Medzi ďalších predstaviteľov patrí E. Linaj a J. Slavík. Základom animo-centrického prúdu je autorský výraz, ktorý vníma ako prostriedok na odhaľovanie duchovnej podstaty vo chvíli, keď sme schopní odhaliť svoje vnútro. Predstavitelia tohto prúdu majú snahu rozvíjať skrytý potenciál osobnosti, ktorý možno objavovať a rozvíjať v tvorivom procese. Súčasťou tohto prúdu je tiež **artefiletika**, ktorá sa od počiatku vyvíjala ako samostatná zložka (Slavík 2003).

1.2 Výtvarná edukácia v súčasnom školskom systéme

Cieľ a obsah výtvarnej výchovy existujúcej v rámci školského systému definuje Klára Ferlíková (2002) ako „... osvojovanie si hodnôt skutočnosti prostredníctvom aktívneho tvorivého spracovania a s ním spojenej percepcie a reflexie tejto skutočnosti. Prostriedkami realizácie cieľa a obsahu sú procesy laborovania s výrazovými prostriedkami, technikami, námetmi a témami (v analytickej, syntetickej forme)“.

V novo schválenom štátnom vzdelávacom programe (ŠVP) zo dňa 19. 6. 2008 je už definícia výtvarnej výchovy rozšírená aj o emocionálny aspekt a zdôrazňuje autenticitu a zážitky z výtvarnej tvorby. Výtvarná výchova primárneho vzdelávania je definovaná ako „...predmet, ktorý prostredníctvom autentických skúseností získaných výtvarnou činnosťou – intenzívnych zážitkov dobrodružstva tvorby a sebaujadrovania – rozvíja osobnosť žiaka v úplnosti jej cítenia, vnímania, intuície, fantázie i analytického myslenia – vedomých i nevedomých duševných aktivít“.

V rámci nižšieho stredného vzdelávania výtvarná výchova nadväzuje na výtvarnú výchovu v primárnom vzdelávaní, je však transformovaná, reaguje totiž na stratu spontánneho prístupu k vyjadrovaniu. Súčasťou nižšieho stredného vzdelávania je i predmet *výchova umením*, ktorý nadväzuje na predmety hudobnej a výtvarnej výchovy. Jeho úlohou je „... sprostredkovať živú skúsenosť umenia a svetové a národné kultúrne dedičstvo. Ťažiskovo vychádza z hudobného umenia a z vizuálnych umení – výtvarného, architektúry, dizajnu a filmu. Prierezovo obsahuje prvky literárneho a dramatického umenia. Zámerom tohto predmetu je optimálne formovať osobnosť – emocionalitu a intelekt žiakov tak, aby si prostredníctvom tvorivých činností a komunikácie s umením vytvárali svoj autentický spôsob bytia. Prostredníctvom činnostného vyučovania, vzájomným prepojením tvorivého a objaviteľského princípu vytvárať predpoklady na poskytovanie zážitkov, radosti, pozitívnych životných podnetov a znalostí tak, aby sa umenie stalo imanentnou súčasťou života žiakov“.

Uvedené definície výtvarnej výchovy i nového predmetu výchova umením nám naznačujú, že súčasné chápanie výtvarnej výchovy nie je už len „výtvarno-estetickým osvojovaním si skutočnosti“, ale výtvarná výchova má byť

priestorom na prežívanie „intenzívnych zážitkov a dobrodružstiev“. Je zrejmé, že dochádza k zintenzívneniu postu výchovy v jej komplexnosti, ktorá realizovaná cez emocionálny aspekt výchovy zážitkom nadobúda vyššie ambície pri rozvoji kognitívnych i nonkognitívnych vlastností osobnosti žiaka do jej úplnosti. V rámci súčasných charakteristík výtvarných predmetov je teda možné detegovať zintenzívnený cieľ pri formovaní emocionálnej stránky osobnosti.

V novom štátnom vzdelávacom programe sa vyskytli okrem zmien v zameraní výtvarnej edukácie aj zmeny koncepcné:

- predmety sa zameriavajú na vizuálne umenie, a to už od primárneho vzdelávania, kde i popri zachovaní činného vyučovania figurujú okrem klasických výtvarných médií aj fotografia, film, dizajn, architektúra, elektronické médiá,
- dochádza k novému vymedzeniu kompetencií s dôrazom na gramotnosť žiakov (znalosť výtvarného jazyka) a ich kultúrnu skúsenosť (tradícia a aktuálnosť),
- do škôl sa dostávajú nové prostriedky (učebnice, edukačné DVD), ktoré umožňujú dostupnosť umeleckých artefaktov, čím výrazne podporujú recepciu umenia, silnie tiež tendencia ku globalizácii a ku komplexnejšej edukácii tým, že vložením prierezových tém (regionálna, mediálna, pracovná, IKT výchova) je podporená interdisciplinarita (medzipredmetové väzby),
- slabou stránkou a pre výtvarných pedagógov, ktorí majú ambíciu efektívne vyučovať výtvarné predmety, je vymedzenie učebných plánov v rámci ŠVP s veľmi nízkou časovou dotáciou na výtvarnú edukáciu (t. j. hodinová týždenná dotácia).

Aj z nového štátneho vzdelávacieho programu vyplýva poznatok, že ak sa využíva výtvarné umenie na výchovu, je potrebné si uvedomiť jeho širokospektrálne možnosti. Je nutné v rámci výtvarnej edukácie efektívne a progresívne využívať všetky možnosti výtvarného umenia, tá by sa mala približovať až k artefietike a okrem expresie žiakov rovnako využívať ich reflexiu či už nad svojím alebo iným umeleckým artefaktom. K takejto expresii a reflexii o dielach iných prispieva výtvarný pedagóg.

1.3 Problémy súčasnej výtvarnej edukácie

Zmeny na konci 20. a začiatku 21. storočia súvisia s otvorením sa okolitému svetu, s participáciou našej krajiny v európskom spoločenstve, ktorého vyspelé krajiny sú v rozvoji výtvarnej edukácie stále niekoľko rokov dopredu.

Hlavné problémy našej výtvarnej edukácie podľa Michaely Guillaume (2010) sú:

- kladenie veľkého dôrazu na výtvarnú produkciu,
- nedostatočný kontakt so súčasným umením a s profesionálnym umením vôbec,
- slabá až nedostatočná práca s výtvarným produktom žiaka,
- oslabenie výchovných možností výtvarnej edukácie,
- nedostatočné chápanie výtvarnej edukácie.

Dôraz na výtvarnú produkciu

Dôraz na produkciu je často dôvodom, prečo sa výtvarná výchova stáva marginalizovaným vyučovacím predmetom, ktorý nie je natoľko významný a potrebný. Výtvarné činnosti sú vnímané ako akási hra žiakov, ktorá nevedie ďalej ako k rozvoju grafomotorických zručností a k vzniku výtvarnej práce. Preferujú sa iné vyučovacie predmety, ktorých dôležitosť je umocnená ich zvýšenou časovou dotáciou v rámci týždenného rozvrhu. Význam výtvarného umenia, zdroj kultúrneho a duchovného bohatstva, ktorý by mal kultivovať ľudského ducha, sa akosi stratil. Cieľom nemá byť len (mechanická) výtvarná produkcia, ale priblíženie celého procesu a významu výtvarného umenia, diskusie a reflexie o umeleckých dielach i o tých, ktoré vytvorili samotní žiaci. Je potrebné učiť žiakov nielen kreatívnej realizácii zadanej témy, ale i premýšľaniu nad vlastnou tvorbou a komunikácii o zobrazenom, vzájomnej diskusii o námetoch a spôsoboch zobrazenia. Takéto postupy sú pre žiakov zdrojom konštitúcie nových poznatkov, ako i spôsobom vlastného sebapoznávania. Sú tiež cestou, aby sa zmenilo zaznávanie výtvarnej výchovy na úkor iných predmetov a výtvarná edukácia získala možnosť stať sa účinným výchovným prostriedkom.

Nedostatočný kontakt so súčasným umením a s profesionálnym umením vôbec

Obsah výtvarného umenia je potrebné žiakom sprostredkovať nielen prostredníctvom reprodukcí či videozáznamov, treba ho doplniť návštevou adekvátnych kultúrnych inštitúcií, kde žiaci môžu vidieť originálnu súčasnú umeleckú tvorbu a byť účastníkmi kvalitných kultúrno-edukačných programov. Ak ideálny model – návšteva galérie – nie je možný vždy a všade, dajú sa využívať i alternatívne zdroje a náhradné formy, akými sú edukačné materiály, ktoré galérie vydávajú. Podobne je možné využiť tiež virtuálne a webové galérie, a to predovšetkým v prostredí, kde je návšteva galérie, resp. kvalitnej výstavy nedostupná.

Slabá až nedostatočná práca s výtvarným produktom žiaka

Ďalším aspektom, ktorý absentuje vo vyučovaní výtvarnej výchovy a ktorý môže pedagóg o niečo ľahšie realizovať, je funkcia poznávania samého seba využívaním metód, ktoré vedú k osobnej zaangažovanosti žiaka tak vo výtvarnom prejave, ako aj v reflexii o ňom. Ako nedostatok výtvarnej edukácie možno označiť minimálnu prácu pedagógov s vytvorenými dielami žiakov. Učitelia si dávajú námahu patrične žiakom vysvetliť tému aj techniku, ktoré sú cieľom vyučovacej hodiny. Žiaci sa snažia tému naplniť vzhľadom na svoje skúsenosti, zmyslové poznanie sveta a schopnosť imaginácie. S výsledkom práce, ktorá je pretavením žiakových skúseností, názorov, pocitov i dojmov, sa však pracuje minimálne. Záverom hodín výtvarnej edukácie by nemalo byť len stručné zhodnotenie, do akej miery sa nám téma „podarila“, učiteľ by mal o vzniknutých prácach nadviazať so žiakmi dialóg, vyzdvihnúť tvorivé riešenia témy a pýtať sa, čo žiaci zobrazili, prečo tak urobili, aká skúsenosť ich k tomu viedla a čo pri tom prežívali. Žiaci by mali mať možnosť vyjadriť sa, prečo tému takto riešili, čo bolo ich inšpiráciou a cieľom.

Oslabenie výchovných možností výtvarnej edukácie

Praktická výtvarná edukácia v základných školách trpí preceňovaním výtvarnej produkcie na úkor jej ďalších možných cieľov. Potenciál výtvarného umenia umožňuje, že sa v súčasnosti výrazne rozvíjajú nové metódy práce

s výtvarným artefaktom, ktoré zasahujú hlbšie do osobnosti žiaka a umožňujú efektívne rozvíjanie viacerých významných kompetencií žiakov. Výtvarné umenie je totiž úžasným nástrojom nielen na rozvoj intelektu a estetického vnímania, kultivujeme ním ľudského ducha, učíme tradícii a jeho prostredníctvom dokážeme rozvíjať emocionálne kompetencie, sociálne kompetencie a komunikačné kompetencie. V ponímaní výtvarnej výchovy stále absentuje poznanie, že výtvarnou edukáciou prispievame k celkovému skultúrnemu osobnosti, k jej zjemňovaniu a zušľachťovaniu. Kvalitne vedená výtvarná edukácia má významný vplyv i na emocionálnu a sociálnu stránku vychovávaných.

2/ Artefiletika

Artefiletika patrí medzi mladé metódy výtvarnej edukácie. Ide o alternatívu, ktorá sa na Slovensku dostala do povedomia po roku 1989, keď prestal existovať jednotný štátny vzdelávací program. Ako koncepcia sa pozvoľne formovala v Českej republike, vyvíjala sa postupne popri arteterapii, až napokon jej zámery boli natoľko odlišné, že získala samostatné pomenovanie a stala sa pedagogickou disciplínou.

Poňatie výchovy umením – artefiletika – bolo v Českej republike prvýkrát uvedené v r. 1994. Ako synonymá k pojmu **artefiletika** sa používajú pojmy **expresívna** alebo **tvorivo-výrazová výchova**. Jej štúdiu, prehľbovanie, hľadaniu hraníc, ako i praktickému využitiu sa programovo venuje doc. Ján Slavík, ktorý pôsobí na pedagogickej fakulte UK v Prahe. Toto reflektívne výchovné ponímanie sa rozvíjalo v teoretických i praktických aktivitách J. Slavíka, ktorý vydal mnohé monografie o artefiletike v knižnej podobe. Spojením predpony *arte* s termínom *filetický* vznikol termín *artefiletika*, bol publikovaný samostatnou staťou v r. 1994 a odvtedy a používa na označenie špecifického poňatia výtvarnej výchovy a výchovy umením (Slavík 2001). Etymológiu slova artefiletika možno ďalej vykladať nasledovne: **arte** (*art, artis, arteterapia*) nás privádza k umeniu, ale tiež k arteterapii, prípona **filetika** predstavuje *filetický* (prístup vo výchove), v ktorom intelektový rozvoj je úzko spätý s rozvojom emočným a sociálnym. Ďalší význam prípony *filetika* nás odkazuje na starogrécky význam slova *fil, filé*, ktorý možno chápať ako pozitívny citový vzťah (mať rád), v tomto prípade nasmerovaný k umeniu. Rovnaký význam má i použitie prípon *phil, phile, phili*. *Philia* v starogréčtine znamenala doslovne lásku v zmysle bratskej lásky, priateľstva, ale i náklonnosti. J. Slavík predstavuje tiež súvislosť s postavou Philéta, významného umelca a pedagóga, ktorý spájal práve umelecký tvorivý prejav

a zamyslenie sa v podobe reflexie. Uvedený autor rozširuje konotácie ešte o ďalší význam, a síce rýdze latinské *fil* vo význame tkaniny, príp. siete, čo prirodzene odkazuje na symboliku tvorby spojení a vzťahov.

Artefiletika je vo svojej podstate reflexívnou, tvorivou a zážitkovou edukáciou, ktorá vychádza z vizuálnej kultúry najmä výtvarného umenia alebo iných expresívnych kultúrnych prejavov – dramatických, hudobných, tanečných.

Artefiletika na rozdiel od **arteterapie** nie je zameraná na liečebné psychické procesy u žiakov, ale na výtvarné vzdelávanie, výrazovú kultiváciu a rozvoj umeleckých kvalít z poznatkov a skúseností. Artefiletické ponímanie je teda špecifická metóda, ktorá prijíma niektoré metódy, techniky i ciele z arteterapeutickej praxe. Staví na zážitkovom poznávaní človeka a umožňuje rozvoj emotívnej, sociálnej i tvorivej stránky žiakovej osobnosti.

V oblasti cieľov má artefiletika s arteterapiou spoločné zameranie na seba-poznávanie a rozvoj sociálnych kompetencií žiaka. Artefiletika skôr smeruje k oblasti emočnej inteligencie a etickej kultivácie.

V oblasti metód sa artefiletika zameriava na poznávanie prostredníctvom umeleckej výrazovej tvorby spojenej s reflektívnym dialógom. Dôraz sa kladie na reflektivitu a na vzdelávaciu úlohu výchovy umením. Zdrojom nového poznania medzi žiakmi je reflexia a dialóg (Slavík 2003).

Artefiletika je reflektívne ponímanie výtvarnej výchovy. Prvé osnovy artefiletickej výtvarnej výchovy uplatnil J. Slavík na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia a boli určené pre gymnáziá. V týchto alternatívnych osnovách dôsledne podčiarkol tzv. *reflektívny prístup*, ktorý je veľmi dôležitý pre sebaopoznanie. Žiaci sa po výtvarných aktivitách spoločne zamýšľajú nad svojou tvorbou a využívajú vedomosti z dejín umenia. Aktívna vzájomná komunikácia vedie k hlbšiemu poznávaniu, k výtvarnému prejavu a rozvíja kreatívne myšlienkové pochody. V priebehu aktívneho rozhovoru medzi účastníkmi deja sú prediskutované nové poznatky zo zážitkového procesu na základe vlastných skúseností a postojov. V konfrontácii rozdielnych myšlienkových pochodov si žiaci uvedomujú dôležitosť originality svojich názorov a pohľadov, čo vedie k vzájomnému obohacovaniu a rešpektu. Zhoda a rozdiely medzi individuálnymi skúsenosťami rôznych jednotlivcov je

podstatným východiskovým momentom pre osobnostné pedagogické pôsobenie vo výchove k umeleckému smerovaniu.

2.1 Teoretické východiská artefiletiky

Artefiletika je koncepcia, ktorá využíva výchovu umením na komplexný rozvoj ľudskej osobnosti po stránke intelektuálnej, emočnej a sociálnej. Ide predovšetkým o ich vhodné prepojenie, ktoré nastáva v procese reflexie a následnom dialógu.

V týchto intenciách Jan Slavík (2001) uvádza **post-štrukturalistické** poňatie výtvarnej výchovy. Úlohou účastníkov je interpretácia vlastného prejavu na základe individuálnych zážitkov, čo znemožňuje zjednodušenie a zúženie výkladu, ktorý tak často učitelia vnucujú žiakom. Pri práci uvedeným spôsobom účastníci nachádzajú svoj vlastný spôsob výkladu vlastného diela a majú možnosť si svoje pohnútky porovnávať navzájom medzi sebou.

V rámci všeobecnej pedagogiky Jan Slavík (1997) uvádza ako najbližšie prepojenie s **pedagogickým konštruktivismom** alebo s tzv. *interpretatívnym* poňatím výchovy. Ide predovšetkým o aktívnu úlohu jednotlivca, nutnosť brať ohľad na osobné dispozície a skúsenosti zúčastnených, ako aj zásadnú dôležitosť komunikácie s druhými tak pre proces poznávania, ako aj učenia. Spätné pýtanie sa samého seba, čo som vytvoril, ako som to vytvoril, a následná prezentácia vlastných pohnútok vedie k hlbšiemu poznávaniu výtvarného prejavu. „*V priebehu dialógu medzi žiakmi sú konštruované nové poznatky prostredníctvom aktívneho stretávania sa rôznych osobných hľadísk. Táto konfrontácia rôznych individuálnych skúseností a postojov je v teórii pedagogického konštruktivismu nazývaná socio-kognitívny konflikt*“ (Slavík 1997). Základnou tézou spomenutého prístupu je rozdielnosť individuálnych skúseností rôznych ľudí, ktorá je kľúčovým východiskom pre pedagogické pôsobenie vo výchove umením. Výtvarný prejav vo svojej bohatosti citov, pocitov, individuálnych myšlienok a pohľadov má tiež veľký poznávací potenciál, ktorý je možné využiť a spracovať tak, aby sa stal pre celú skupinu prínosným. Záleží teda na pedagógovi, do akej miery dokáže vytvoriť prostredie

pre kvalitný dialóg medzi zúčastnenými a do akej miery vyjadrené fakty dokáže začleniť do širších súvislostí.

Artefiletika stavia tiež na **heuristickom vzdelávaní**, zvláštnu pozornosť venuje zážitkom a osobným skúsenostiam. Je svojbytným spôsobom pedagogickej práce, vznikla so zámerom priblížiť výchovu k osobnému zážitku a vlastnej skúsenosti žiakov. Artefiletika nevedie žiakov len ku kultúrnemu poznávaniu a citlivosti, ale jej cieľom je i stať sa pre deti zdrojom aktívneho seba-poznávania, sebaformovania a sebaapretvárania. V rámci artefiletických aktivít ide tiež o využívanie metód **kooperatívneho učenia** uplatňovaním práce v skupine, individuálne i spoločné riešenie úloh, stanovenie si rolí v skupine. **Východiskom artefiletiky** je pohľad na život ako na sústavu vzájomne súvisiacich príhod, udalostí. Celý príbeh ľudského života sa skladá z takýchto na seba nadväzujúcich udalostí. Človek nie je schopný ovládať existenciu, dokáže však ovládať krátke sekvencie zo svojho života. Má za ne zodpovednosť, a preto by sa mal nad nimi aj zamýšľať. Ak dokáže svoje životné situácie vystaviť reflexii, dokáže urobiť prvý krok v prúdiacom a neprehľadnom toku zážitkov, ktorý otvára cestu k aktívnemu a uvedomelému ľudskému bytiu, ako i ďalšiemu sebarozvoju, sebatvorbe a sebaintegracii.

Artefiletika považuje za rovnako dôležité, aby žiaci tento zmysel ľudského bytia nielen objavili a zachytili, ale dokázali ho aj sprístupniť iným spolužiakom a vystaviť ho spoločnému dialógu, zamysleniu, kritike. Podobné výsledky dokazujú skúsenosti z výtvarných animácií, z tvorivej dramatiky alebo z duchovnej a zmyslovej výchovy. V oblasti prevencie psychických a sociálnych porúch sa artefiletika približuje k métam arteterapie.

2.2 Ciele artefiletiky

Artefiletické poňatie je také, ktoré prepája umenie, výchovu a život. Artefiletika apeluje na potrebu prestupovania týchto umelo uzavretých priestorov. Ako sa vyjadruje Jan Slavík (2001): „... *výchova umením sa zo svojej podstaty musí obracať ku každodennému životu a neuzatvárať sa pred ním; predovšetkým vtedy, keď kladené otázky sú horúce a viac ako naliehavé...*“

Medzi základné ciele artefiletiky patrí snaha prostredníctvom umeleckých aktivít:

- a) obohacovať kultúrny kapitál žiakov,
- b) rozvíjať ich sociálne kompetencie,
- c) povzbudzovať duševné sily,
- d) preventívne pôsobiť v oblasti psycho-sociálnych zlyhaní v žiackej skupine.

K ďalším cieľom artefiletiky patrí:

- a) podpora relaxácie,
- b) zníženie stresu a frustrácie,
- c) podpora pozornosti a koncentrácie,
- d) rozvoj hrubej a jemnej motoriky, koordinácie,
- e) rozvoj haptického a zrkového vnímania,
- f) rozvoj priestorovej orientácie,
- g) podpora iniciatívny, vytrvalosti a samostatnosti,
- h) rozvoj sociálnych a komunikačných zručností.

Sú to práve umelecké aktivity a ich tvorivý potenciál tak kultúrny, ako aj prosociálny, ktoré pôsobia ako pozitívna prevencia psychických a sociálnych porúch. Cieľom artefiletiky je teda zachytávať žiakov s prežitkom neúspechu a podporovať ich zdravé sebahodnotenie, sebavnímanie prostredníctvom korektívnej skúsenosti a zážitku úspechu a tým eliminovať riziko zacyklenia v syndróme naučenej bezmocnosti, eliminovať odmietnutie v interpersonálnych vzťahoch a prehľbovaní problémov v správaní (Helus 2004).

Sprevádzanie žiakov je veľmi náročné z hľadiska osobnostných a profesionálnych kompetencií pedagógov, čo je potrebné zohľadniť i v ďalšom vzdelávaní a príprave pedagógov.

2.3 Artefiletické ponímanie výtvarnej edukácie

Artefiletické ponímanie výtvarnej výchovy je nedirektívna stratégia, pri ktorej žiaci sami participujú na procesuálnom rozhodovaní o tom, akou cestou, formou sa budú rozvíjať (napríklad podieľajú sa na výbere aktuálnych tém). Učia sa hľadať konštruktívne riešenia problému, zvládať záťažové situácie, sú

vedení k uvedomovaniu si vlastných hraníc, možností a perspektív. Získavajú skúsenosť a skrze zážitok sa ukotvujú v realite a v sieti sociálnych vzťahov, prehlbujú sa sebareflexívne mechanizmy, ktoré sú základom pre sebareguláciu i zdravé sebaaponímanie a sebahodnotenie.

Artefiletický ponímaná výtvarná výchova nestráca svoje typické prvky. Naďalej sa realizuje prostredníctvom kreatívnych výtvarných činností a usiluje sa o rozvoj tvorivosti žiaka. Viac je však akcentované, že tvorivý proces výtvarnej aktivity sa nekončí vytvorením diela, ale pokračuje jeho uplatnením v procese komunikácie, jeho reflektovaním samotným žiakom, ostatnými žiakmi a učiteľom. Dôraz už nie je natoľko kladený na estetickú stránku výtvarného produktu. Pozornosť je venovaná procesu vzniku a spôsobu reflexie výtvarného produktu.

Dôležitým princípom artefiletického ponímania výtvarnej výchovy je otvorenosť pre výsledky výtvarných aktivít žiakov. To znamená, že výtvarné zadanie nevedie žiakov k pasivite a konformite obrazného vyjadrenia, ale ponúka otvorený priestor pre originálne riešenia. Výtvarné zadanie je tu postavené skôr ako problém, k riešeniu ktorého vedú rôzne cesty s rôznymi výsledkami. Ďalším aspektom, ktorý musí výtvarný pedagóg rešpektovať, je **komunikačná otvorenosť**. Žiaci sa majú učiť vyjadrovať vizuálne obraznými prostriedkami, vnímať, rozpoznávať a používať ich prvky, napríklad línie, tvary, farby. Hľadať a objavovať, ako najlepšie vyjadriť to, čo si myslia, cítia a prežívajú. Hľadať a nachádzať, kto, ako a prečo sa zaoberal podobnými úvahami ako oni, mal podobné či úplne iné skúsenosti a ako ich znázornil. Premýšľať a interpretovať svoju tvorbu, tvorbu svojich spolužiakov i umeleckú tvorbu, interpretovať ju a vnímať interpretácie druhých, porovnávať ich so svojimi skúsenosťami. Každá osobnosť žiaka je jedinečná, je jedinečný i jeho výtvarný prejav, zážitky a skúsenosti.

Koncepcia artefiletiky je naplno zlučiteľná so štátnym vzdelávacím programom nielen v rovine cieľov, ale i v základnej štruktúre, a to naplňaním kľúčových kompetencií.

Artefiletické ponímanie výtvarnej edukácie napĺňa *klúčové kompetencie*, t. j.:

- **kompetencie na celoživotné učenie sa**
 - podporuje záujem o celoživotné učenie,
 - stavia na prežitku úspechu,
 - buduje pozitívny vzťah k škole a učeniu sa,
- **sociálne komunikačné kompetencie**
 - podporuje komunikáciu (vzájomné počúvanie, argumentovanie),
 - podporuje asertivitu (predchádzanie konfliktom),
- **kompetencie riešiť problémy**
 - podporuje aktivizáciu (snahu o zmenu, hľadanie vhodného riešenia),
 - podporuje zodpovednosť za svoje rozhodnutia (kritické myslenie),
- **kompetencie občianske**
 - stavia na tolerancii, empatii, spolupatričnosti,
 - podporuje zodpovednosť za svoje správanie,
- **kompetencie sociálne a personálne**
 - prehlbuje kvalitu vzťahov (priateľstvo),
 - využíva metódy relaxácie a uvoľnenia (psychohygiena),
 - podporuje zdravé sebavedomie a sebahodnotenie,
 - kultivuje emocionalitu,
- **kompetencie pracovné**
 - stavia na kooperácii alebo samostatnosti,
 - zvyšuje frustračnú toleranciu,
 - podporuje pozitívne perspektívy do budúcnosti,
- **kompetencie vnímať a chápať kultúru a vyjadrovať sa nástrojmi kultúry**
 - umožňuje vyjadrovať sa na vyššom stupni umeleckej gramotnosti prostredníctvom vyjadrovacích prostriedkov výtvarného umenia.

2.4 Metodické postupy artefiletiky

Aby prostredníctvom artefiletiky skutočne dochádzalo k pozitívnemu rozvoju žiakov, musia byť uplatnené určité metodické postupy. Artefiletický ponímaná výtvarná výchova by mala obsahovať na seba nadväzujúce fázy.

Fázy artefileticky ponímanej výtvarnej výchovy podľa L. Běhounkovej (2010):

1. fáza – rozohrievacia aktivita – ľadolamka, hra, ktorá sa používa na navodenie psychickej pohody, uvoľnenie a zároveň naladenie sa na očakávanú výtvarne výrazovú aktivitu. Hra môže slúžiť na aktivizáciu žiakov, naznačenie témy alebo zároveň ako spôsob diferenciacie do skupín.

2. fáza – výtvarná aktivita je vnímaná ako hlavná výtvarná činnosť, ktorá sa zameriava na aktuálnu nosnú tému, provokuje skupinu k sebareflexii i reflexii. Môže nadobúdať mnohé výtvarné podoby (metódy a techniky výtvarnej práce sú rôznorodé rovnako ako využité pomôcky). Výber aktivít zodpovedá zvoleným cieľom, ale aj aktuálnym potrebám skupiny.

3. fáza – reflektívny dialóg, ktorého cieľmi sú:

- poskytnúť žiakom príležitosť vypovedať o svojich pocitoch a zážitkoch z výrazovej hry,
- rozširovať emočný register nielen prostredníctvom zážitku, ale aj prostredníctvom hľadania adekvátneho pomenovania pocitov a porovnaním s pocitmi ostatných,
- poskytovať sociokultúrne súvislosti medzi prejavmi subjektívnej výtvarnej výrazovej hry a inými umeleckými prejavmi,
- riešiť problémové situácie,
- komunikovať – kultivovane prejaviť emócie, názor, poskytnúť konštruktívnu spätnú väzbu.

4. fáza – uzatváracia aktivita – jej funkciou je upokojenie a príprava na prechod do diania mimo artefiletického pôsobenia.

Základom artefiletiky je prepojenie výrazového výtvarného prejavu s jeho následnou reflexiou. Tzv. **reflektívny dialóg** je rozhodujúcim kritériom na rozpoznanie artefiletiky a patrí k najdôležitejším fázam. V reflektívnom dialógu žiaci reflektujú vlastný zážitok z umeleckej tvorby a to im následne umožňuje hľadať zhody a rozdiely vo vnímaní jednej situácie. Žiaci diskutujú o vyvolaných asociáciách, rozdielnych skúsenostiach ap. Konfrontácia skúseností a názorov je realizovaná s celou skupinou. Vhodným usporiadaním je kruh („kruh bezpečia“ je prejavom dôvernej sociálnej klímy v rámci

skupiny). Dialóg sa rozvíja okolo výrazových prejavov. Podnietiť žiakov k diskusii nie je vždy jednoduché. Preto je veľmi dôležité, aby pedagóg vedel klásť žiakom vhodné otázky. Mali by byť otvorené, mali by nabádať k zamysleniu sa, hľadaniu podobností a rozdielov, zaujímavostí, postrehov. Je vhodné vyvarovať sa zatvorených otázok, podsúvaniu vlastných interpretácií, hodnoteniu výtvarnej stránky.

Námety na otázky reflektívneho dialógu:

Ako sa ti tvorilo?

Čo ti pri tvorení napadlo?

Ako si sa cítil?

Ako si postupoval?

Ako vnímaš svoj obrázok teraz?

Chcel by si niečo pridať/ubrať a čo?

Čo tvoj obrázok/výtvor zobrazuje?

Aký materiál/farby/papier si si vybral a prečo?

Lepšie sa ti tvorí samému alebo vo dvojici alebo v skupine?

Ako sa ti pozdávala téma/námet?

Ako sa ti na tému tvorilo (ľahko, ťažko)?

Reflektívny dialóg podľa Slavíka (2001) by mal rozvíjať tvorivé myslenie a viesť k hlbšiemu poznaniu seba i druhých. Kultivuje schopnosť vyjadrenia vlastného názoru a zároveň učí načúvaniu a rešpektu voči odlišnému názoru. Osvojenie si princípov vedenia dialógu má širší preventívny vplyv na skupinu. Ďalším dôležitým bodom je **výtvarná aktivita**, v rámci ktorej dochádza k prepojeniu poznávania sveta s poznávaním seba samého. Tento princíp je zdrojom psychického zdravia, pretože rozvíja tvorivý potenciál, ktorý je možné aplikovať aj na iné ako umelecké oblasti (napr. na kreatívne riešenie problémov) a je zdrojom zdravého chápania a sebahodnotenia. Skrze výtvarný zážitok môže dochádzať k uvedomeniu si seba samého v kontexte svojho sociálneho prostredia.

V artefietike by mala byť vždy prítomná **spätná väzba (hodnotenie)**, nie však v zmysle známkovania, ale v zmysle poskytnutia konštruktívnej spätnej väzby od žiakov v skupine s cieľom nekritizovať, ale učiť sa nachádzať pozitívne stránky na druhých ľuďoch, ich tvorbe a prejavoch.

Na základe skúseností z realizácie artefietiky v rôznom školskom prostredí boli vypracované nasledujúce princípy a zásady (Běhouňková 2010):

- **intermedialita** – prepojenosť tém so životom a ich zohľadnenie pri výbere pre skupinu,
- **plánovanie** – je žiaduce flexibilne variovat' či menit' plány podľa aktuálnych potrieb skupiny,
- **rozmanitosť** – rozmanitosť uplatňovaných výtvarných materiálov, techník, pracovných podmienok a prostredia rozvíja tvorivosť,
- **zážitok je nositeľom integračného potenciálu** – zážitok obohacuje, vedie k sebapoznaniu, poznávaniu členov skupiny, k pocitom spolupatričnosti a ochote pomáhať druhým,
- **v centre pozornosti stojí tvorivý proces, nie vytvorenie esteticky hodnotného diela** – každý výsledok má výpovednú hodnotu,
- **prezentácia diela je dôležitý moment na podporu sebavedomia** a na vytváranie pocitu spolupatričnosti k danému priestoru, čím sa znižuje tendencia k jeho ničeniu,
- **otvorená diskusia a reflektívny dialóg** – sú rovnako dôležité ako samotný proces tvorby,
- **bezpečie a diskretnosť,**
- **stimulácia tvorivej, dôvernej a akceptujúcej atmosféry** – je potenciálom na posilňovanie spontánneho vyjadrovania,
- **dôraz na autenticitu a individualitu výrazového prejavu** – implikuje rešpekt voči jedinečnosti, ale aj poskytnutie priestoru na hľadanie vlastnej osobitosti,
- **vzájomné obohacovanie** – rozdielnosť vnímania ako zdroj inšpirácie, posilňuje senzitivitu sociálneho vnímania, empatiu,
- **nenútenosť, nedirektivnosť** – každý má právo nezúčastniť sa nejakej aktivity,
- **nepsychologizovanie** – v artefietike nejde o hľadanie riešenia, vinníkov, objasňovanie, ale ide o podporu a rozvoj, veľaokrát pomôže už samotná ventilácia problému, jeho pomenovanie a načúvanie,
- **interaktívny trojuholník** – do artefietického procesu vstupujú tri základné komponenty, ktoré ho ovplyvňujú.

2.5 Osobnostný a profesijný profil artefiletika

Pojem *artefiletik* nie je ukotvený v povedomí pedagogickej verejnosti ani medzi odborníkmi artefiletickej teórie a praxe. Profesijné pozície artefiletika explicitne neexistujú a neexistujú ani profesijné štandardy artefiletikov. Požiadavky na profesijný profil artefiletika vychádzajú z pedagogických koreňov artefiletiky, z požiadaviek cieľovej skupiny a rezortu, v ktorom artefiletik pôsobí. V rezorte školstva musí artefiletik spĺňať požiadavky pedagogického, špeciálne pedagogického alebo psychologického vzdelania v kombinácii s absolvovaním artefiletického vzdelávania, t. j. nadobudnutia teoretických vedomostí i praktických zručností. Vzdelávanie v artefiletike potom kladie ďalšie požiadavky na osobnostné profesijné kompetencie artefiletika (Běhounková 2007):

- **profesijné znalosti** – z oblasti pedagogiky, špeciálnej pedagogiky, psychológie a patopsychológie a v neposlednom rade aj z oblasti umenia (dejín umenia, estetiky, psychológie umenia),
- **profesijné zručnosti** – ovládanie tvorivo expresívnych techník, citlivý prístup a práca s výtvarným prejavom, výtvarným produktom a ďalšími formami výrazu, vedieť viesť reflektívny dialóg s autorom výtvarného artefaktu a moderovať reflektívny dialóg v skupine, pomáhať k vlastnej sebareflexii autora vytvoreného diela so zámerom podporiť jeho sebaúctu a celkový osobnostný rozvoj,
- **osobnostné predpoklady** – empatia, schopnosť prepájať informácie do súvislostí, schopnosť improvizácie, intuície, tvorivosti, schopnosť povzbudzovať jedinca k rozhovoru, k introspekcii, ale aj zručnosť ekonomického zaobchádzania so svojimi zdrojmi, morálna zrelosť,
- **sociálne zručnosti** – efektívna komunikácia, schopnosť vytvárať bezpečné prostredie na diskusiu aj spontánnu aktivitu, rešpekt voči osobnosti jedinca a jeho hraniciam, autenticnosť prežívania (konfrontácia s vlastnými pocitmi),
- **manažérske zručnosti** na riadenie ľudských zdrojov, a to aj napriek tomu, že nie sú primárne spojené s formálnym postavením artefiletika.

Medzi ďalšie nevyhnutné predpoklady artefiletika pracujúceho so žiakmi patrí senzitivita voči manipulatívnym tendenciám žiaka, schopnosť sebaovládania a ovládanie stratégií zvládania neúspechu. Schopnosť reálneho sebakritického náhľadu na vlastné konanie vyžaduje nutnú dávku pokory a rešpektu, skúseností, odbornej i ľudskej pripravenosti, t. j. profesionality.

Učiteľ so znalosťou metodiky artefiletiky je človek, ktorý môže ponúknuť svojim žiakom kompetentnú podporu aj tým, že vie rozpoznať nielen známky nebezpečenstva alebo problémy žiaka. Artefileticky poňatá výchova môže žiakom otvoriť dimenziu zmysluplnosti a prispieť tak k prevencii novodobých frustrácií. Artefiletický program realizovaný v škole nie je zameraný psycho-terapeuticky, ale výchovne.

Na Slovensku je štúdium artefiletiky nedostupné, v súčasnosti sa ponúka iba štúdium arteterapie ako povinne voliteľný alebo voliteľný predmet predovšetkým v študijných programoch pomáhajúcich profesií. Tento predmet môžeme nájsť v študijných programoch: sociálna práca, liečebná pedagogika, psychológia, sociálna pedagogika, špeciálna pedagogika. Ďalšie možnosti štúdia poskytujú krátkodobé kurzy, ktoré poskytujú povrchné znalosti. Kurzy arteterapie sú zamerané prioritne pre psychológov, študentov psychológie a pomáhajúce profesie. Štúdium artefiletiky je na Slovensku nedostupné. V Čechách je dostupná aj artefiletika ako školský predmet na ZŠ i SŠ – prevencia umením, výchova umením. Ďalšie doplnkové vzdelávanie sa ponúka formou workshopov a seminárov.

2.6 Artefiletika ako nástroj prevencie

Súčasná škola sa stretáva s čoraz širšou paletou problémov nielen vzdelávania, ale aj výchovy. Spomedzi najvážnejších problémov môžeme uviesť násilie medzi žiakmi, nárast agresie, hrubosť agresívnych prejavov žiakov všeobecne, nárast drzého, neúctivého správania sa žiakov voči učiteľom, rodičom, zúžená osobná komunikácia s rovesníkmi a dospelými, znižovanie vekovej hranice žiakov začínajúcich konzumovať alkohol a drogy, rodinné problémy, ktoré sú výsledkom nezamestnanosti, závislosti či sťahovania sa rodičov za prácou.

Na to, aby si pedagógovia poradili s nárokmi, aké na ne kladie školská realita, stále hľadajú nové metódy práce so žiakmi. Dôležitou súčasťou je aj primárna prevencia. K metódam skupinovej práce, ktoré sú nápomocné v realizácii zásad prevencie organizovanej v školských podmienkach, môžeme zaradiť aj artefiletiku.

Artefiletika je jedna z efektívnych metód a je využiteľná pri práci s akoukoľvek vekovou skupinou žiakov v edukačnom procese. Artefiletika sa využíva ako skrútingová, preventívna, facilitačná aj intervenčná metóda. Predmetom artefiletiky je osobnostný rozvoj prostredníctvom expresívnych a zážitkových metód i techník. Vďaka tomu, že podporuje realistické postoje k sebe, druhým ľuďom i okolitému svetu, rozvíja sociálne zručnosti vrátane komunikácie, zvyšuje citovú odolnosť, môže participovať na prevencii duševných i sociálnych problémov (Běhounková 2007).

Prostredníctvom artefiletiky možno dosahovať pozitívne výsledky tak v rozvoji individuality žiaka, ako aj v rozvoji skupinovej dynamiky v triede. Jan Slavík (2003) odporúča využívať artefiletické metódy v školskej praxi ako preventívnu výchovu. Zmysel vstupu artefiletiky do výchovy vidí v kultivácii emocionálnej a hodnotovej sféry detského vnútorného sveta. Artefiletika by mala sprostredkovať východiská pre životné záťažové situácie. Pozitívna prevencia by mala byť účinná hlavne v nestabilných a málo láskavých rodinách, pretože v takej situácii môže artefiletik predstavovať veľmi dôležitú osobu v sociálnom okolí žiaka a pomáha mu integrovať jeho vnútorný svet a podporovať jeho zdravý emocionálny vývoj.

S rastúcimi nárokmi dnešnej doby nadobúda artefiletika význam aj ako relaxačná a stres uvoľňujúca činnosť. Služi na ventiláciu pocitov hnevu, depresie, úzkosti, ale aj radosti. Artefiletika umožňuje uvoľnenie týchto pocitov, a tak pomáha k ich zvládaniu a načerpaniu novej energie.

Skúsenosti pedagógov a školských psychológov poukazujú na nárast deformovaných až deštruktívnych interpersonálnych vzťahov v škole, ktoré zasahujú do výchovno-vzdelávacieho procesu a ktoré je potrebné z hľadiska funkčnosti školy riešiť. Alarmujúce je, že problém neznepokojuje len učiteľov, ale že zhodne trápi i samotných žiakov, ktorí intenzívne prežívajú vzájomné napätia a nezhody a uvedomujú si ich vplyv na vlastné správanie. Žiaci sa

čoraz častejšie sťažujú na problematické správanie spolužiakov, medzi ktoré patria narastajúce konflikty a hádky, členenie triedy na navzájom nekomunikujúce skupinky, prejavy povýšenectva a arogancie, falošnosť a ohováranie, zosmiešňovanie a urážanie, agresivitu a šikanovanie. Z ich spolunažívania sa vytráca pocit ohľaduplnosti, tolerance, dôvery, vzájomnej pomoci, ba i pocit bezpečia.

Negatívne pocity zo vzťahov vyvolávajú u žiakov zvýšenú podráždenosť, výbušnosť, nervozitu, obavy a strach. Vo vyučovacom procese sa môžu prejavovať zjavne i skryto. Pedagóg, ktorý nemá možnosť poznať pozadie vzťahov v triede, môže takéto nevhodné prejavy jednotlivcov nesprávne interpretovať ako nezáujem o učenie, nedostatok sebadisciplíny, nerešpektovanie autority učiteľa, nesprávnu výchovu z rodiny, a pritom hlavnou príčinou problematického správania môžu byť nezdravé vzťahy v triede.

Nesprávne riešenie interpersonálnych problémov, resp. ich prehliadanie či nezáujem o nápravu vzťahov často vedú k eskalácii sociálnych konfliktov, narušaniu disciplíny na vyučovaní, zníženiu študijnej výkonnosti žiakov, odchodu nepriebojných žiakov zo školy a k celkovému nevhodnému osobnostnému, sociálnemu i vzdelávaciemu vývinu žiakov. Je preto potrebné dobre poznať vnútorné problémy triedy, pozorovať nevhodné prejavy správania na vyučovaní i mimo neho, viesť so žiakmi rozhovory o problémoch, ktoré ich trápia, či ešte efektívnejšie je im predchádzať.

Prieskumy v mnohých našich školách potvrdzujú, že žiaci očakávajú dobro, porozumenie, uznanie, nekonfliktnosť, súlad, spoluprácu, pomoc. Tieto vlastnosti však nedokážu vždy prejsť, preto má škola veľkú príležitosť posilniť svoju sociálnu funkciu prostredníctvom zavádzania prvkov artefietiky do vyučovania výtvarnej výchovy.

Je potrebné využiť všetky možné zdroje, aby škola pomohla mladému človeku vybudovať si zdravú identitu. Prostredníctvom artefietiky je možné poskytnúť dostatok kvalitnej komunikácie, pocitu bezpečia, znížiť stres a záťaž. Artefietika ako forma intervencie môže pomôcť pri individuálnom psychickom, emocionálnom, vzdelávacom, sociálnom a fyzickom vývine žiaka. Základným cieľom artefieticky ponímanej výtvarnej výchovy je komunikácia vo vzťahu k rovesníkom, zvýrazňujúca sebaopoznanie, sebaopoznanie,

akceptáciu seba aj iných a nachádzanie zdravého spôsobu života, ale aj nových životných ciest prostredníctvom aktívneho sociálneho učenia. Využitie artefietiky v školskom prostredí môže preventívne pôsobiť na problémy žiakov, ktoré začínajú vznikať v období povinnej školskej dochádzky – poruchy príjmu potravy (anorexia, bulímia), drogová závislosť, delikvencia a i.

Artefieticky zameraná výtvarná výchova naplňa sociálne potreby žiakov, akými sú:

- komunikácia, kooperácia,
- ocenenie a podpora,
- tolerancia, empatia,
- spoločné zdieľanie a riešenie problémov,
- rozvíjanie sociálnych vzťahov a i.

V prostredí školy je skupinová artefietika vhodnou intervenciou pri riešení problémov žiakov týkajúcich sa outsiderstva, vyčlenenia z kolektívu, komplexov menejcennosti, negatívneho správania. Pomáha žiakovi nadviazať pozitívne vzťahy so spolužiakmi, začleniť sa do triedneho kolektívu. Skupine spolužiakov naopak pomáha pochopiť správanie a vnútorný svet vyčleneného spolužiaka, naučiť sa ho tolerovať a prijímať ako súčasť skupiny.

Využitie skupinovej artefietiky v škole môže pozitívne pôsobiť na:

- triednu aj školskú klímu,
- skupinovú dynamiku, komunikáciu,
- kooperáciu v triede, súdržnosť triedneho kolektívu,
- vzťahy medzi žiakmi, spoločné riešenie konfliktov,
- sebazpoznanie, sebahodnotenie žiakov,
- relaxáciu, koncentráciu; motiváciu k učeniu.

3/ Implementácia artefietiky do edukačného procesu výtvarnej výchovy

Tak rýchlo, ako sa mení súčasná spoločnosť, menia sa aj požiadavky kladené na dnešného učiteľa. Dnešná spoločnosť očakáva od učiteľa vysokú odbornú úroveň, profesijné kompetencie, ľudské a morálne kvality, ktoré nie sú bežné u iných členov populácie. Zvýšenie kvality a schopnosť konkurovať domácim i zahraničným učiteľom si vyžaduje od slovenského učiteľa posilniť jeho kompetencie v rôznych oblastiach v súvislosti so zavádzaním európskej dimenzie do vzdelávania.

Dnešný učiteľ musí mať schopnosť aktívne používať aspoň jeden cudzí jazyk, získať počítačovú gramotnosť a spôsobilosť využívať pri svojej práci a ďalšom štúdiu informačné a komunikačné technológie. Nemenej dôležitou sa stáva schopnosť vytvoriť pozitívne interpersonálne vzťahy so žiakmi, vybudovať vhodnú socioemočnú klímu, komunikačné schopnosti, schopnosť sebavzdelávať sa, spolupracovať. Práve pre učiteľskú profesiu sa stáva nevyhnutné celoživotné vzdelávanie. Ako a do akej miery sa bude učiteľ zdokonaľovať a rozvíjať, záleží na ňom samom.

Situácia v dnešných školách je náročná pre pedagógov, na ktorých sú v súčasnej dobe kladené už spomínané požiadavky. Učitelia si musia poradiť s takými javmi, ako je napr. nárast agresie, násilie, šikanovanie a nedisciplinovanosť žiakov. Spomínané problémy si vyžadujú uplatňovanie nových pedagogických stratégií a iný prístup. Táto požiadavka kladie vysoké nároky na profesijnú prípravu pedagógov a na ich osobnostné i profesijné kompetencie.

Na riešenie výchovných problémov neexistuje jednotný prístup, nemožno podávať univerzálny recept pre všetky prípady. Žiaci sa v triede nikdy nejavia rovnako, žiaci v školskej triede nie sú súborom totožných jedincov zhodne reagujúcich na výchovné stimuly. Problémové situácie môžu byť podobného

charakteru, ale neexistuje na nich rovnaké riešenie, aj keď majú takmer identické príznaky. Pri riešení výchovných problémov by mali učitelia hľadať príčiny a korene nevhodného správania sa žiakov. Mali by klásť väčší dôraz na komunikáciu, na poznanie, porozumenie a pochopenie správania žiakov v určitých situáciách. Artefiletika je jednou z moderných efektívnych metód, ktorými možno dosahovať pozitívne výsledky ako v rozvoji individuality žiaka, tak v rozvoji skupinovej dynamiky v triede.

3.1 Metodika implementácie artefiletiky do edukačného procesu

V podkapitole sú uvedené ukážky rôznych výtvarných aktivít, ktoré sú vhodné na aplikáciu artefiletiky do edukačného procesu počas celého školského roka. Aktivity boli vyberané so zámerom prevencie a budovania pozitívnej klímy. Preventívny potenciál artefiletiky vychádza z toho, že obohacuje všetkých žiakov a vzťahy medzi nimi.

Každá z aktivít je metodicky rozpracovaná tak, aby poskytla pedagógom stručný návod na ich realizáciu, uľahčila im prácu na vyučovacích hodinách a zároveň ju obohatila o nové prístupy. Pri každej z aktivít sú uvedené potrebné pomôcky, edukačné ciele a opis priebehu samotnej aktivity, t. j. metodický postup. Hlavným cieľom tu rozpracovaných aktivít je poskytnúť pedagógom – učiteľom výtvarnej výchovy námety na praktickú aplikáciu artefiletiky v edukačnom procese.

V artefiletike je najčastejšie využívaná **skupinová forma**. Pri práci so skupinou sa opiera o skupinovú dynamiku, vzťahy medzi jednotlivými členmi skupiny. Veľkou výhodou je, že počas práce v skupine dochádza u jej členov k rozvíjaniu socializácie, podporujú sa pozitívne skupinové procesy a vzájomné interakcie.

Prezentované skupinové aktivity sú rozdelené do štyroch oblastí:

1. aktivity zamerané na relaxáciu a uvoľnenie napätia,
2. aktivity zamerané na rozvoj sociálnych vzťahov v triede,
3. aktivity zamerané na riešenie konfliktov,
4. aktivity zamerané na vyjadrenie názorov, postojov a emócií.

3.1.1 Aktivity zamerané na relaxáciu a uvoľnenie napätia

Aktivita č. 1

Názov aktivity: Skupinový obraz (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: porovnať vlastné názory s názormi spolužiakov pri tvorbe obrazu

Afektívny cieľ: prispôbiť sa skupine, prijať názor druhého, byť empatický

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom, vytvoriť koláž

Pomôcky: rôzne druhy novín a časopisov, lepidlo (lep. páska), baliaci papier

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ rozdá žiakom rôzne druhy novín, časopisov a iných materiálov s obrázkami.
2. Každý žiak má za úlohu natrhať z časopisov a novín rôzne veľké kúsky papiera.
3. V ďalšej fáze žiaci vytvárajú z „trhancov“ ľubovoľné tvary. Vybraný konečný tvar potom zlepiť lepidlom, prípadne lepiacou páskou.
4. Následne sa žiaci pokúsia nájsť súvislosti medzi svojimi výtvormi a poskladať ich do skupinového obrazu.
5. Na záver vedie učiteľ so žiakmi reflektívny dialóg, vytvorí priestor na vyjadrenie pocitov žiakov z aktivity aj výsledného produktu.

Aktivita č. 2

Názov aktivity: Hra s pieskom, kriedou (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: porovnať vlastné názory s názormi spolužiakov pri tvorbe mandaly

Afektívny cieľ: prispôbiť sa skupine, prijať názor druhého

Psychomotorický cieľ: pracovať s výt. materiálom, vysypať mandalu pieskom

Pomôcky: farebný piesok (možno kúpiť alebo nafarbiť farbami na textil), práškové lepidlo na tapety, farebné kriedy, veľké kusy papiera

Postup pri realizácii aktivity:

1. Žiakom rozdáme rôznofarebný piesok, papier a lepidlo.
2. Žiaci sa rozdelia do 5- až 6-členných skupín.
3. Každá skupina začne metódou vysypávania piesku na papier vytvárať mandalu. Mandala môže mať rôznu farebnosť a symetricky sa v nej opakujú rôzne tvary.
4. Výsledný obrazec žiaci zafixujú poprášením lepidla na tapety.
5. Nasleduje diskusia, vyjadrenie postrehov, reflexia pocitov zo spolupráce. Namiesto fixácie obrazca lepidlom môžeme na záver nechať žiakov vsypať piesok do vody a pozorovať, ako sa vo vode farba premiešava a stráca. Podobným spôsobom končia prácu na mandalách aj tibetskí mnísi. Rituál symbolizuje materiálnu pominuteľnosť a nestálosť. Môžeme o nej so žiakmi diskutovať. Vysypávať z piesku nemusíme iba mandalu. Žiaci môžu tvoriť rôzne tvary podľa témy, ktorú na začiatku určíme, príp. ju necháme voľnú. Ideálne miesto na tvorbu je školský dvor.

Aktivita č. 3

Názov aktivity: Odtlačky (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: poznať vlastné záľuby, charakterové vlastnosti, porovnať vlastné záľuby a vlastnosti so záľubami spolužiakov

Afektívny cieľ: uvedomiť si, že spolužiaci majú spoločné a rozdielne vlastnosti

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom, odtláčať pečiatky

Pomôcky: rôzne drobné predmety, temperové farby, pečiatky rôzneho druhu, výkresy, farbičky, fixky

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby porozmýšľali nad malou vecou, ktorá by ich vystihovala a bolo by ju možné odtlačiť na papier. Variáciou je ponuka pečiatok.
2. Vybraný predmet bude tvoriť pečiátku. Každý žiak obíde všetkých svojich spolužiakov a namáčaním do farby opečiatkuje každému výkres.
3. Potom sa žiaci pokúsia dokresliť svoj výkres farbičkami alebo fixkami.

4. Na záver žiaci hovoria o svojich prácach a reflektujú, ako sa pri tvorbe cítili. Čo sa im páčilo, aký majú pocit zo svojej triedy. Učiteľ reflektívnym dialógom vedie žiakov k uvedomeniu, že triedny kolektív tvorí každý jeden žiak.

3.1.2 Aktivity zamerané na rozvoj sociálnych vzťahov v skupine

Aktivita č. 4

Názov aktivity: Kamenný symbol skupiny (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 8 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: poznať vlastné záľuby, charakterové vlastnosti, porovnať vlastné záľuby a vlastnosti so záľubami spolužiakov

Afektívny cieľ: komunikovať, spolupracovať, vyjadriť empatiu a spolupatričnosť k skupine

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom, zostaviť z kameňov sochu

Pomôcky: väčšie a ploskejšie kamene (najlepšie ploché, vodou vyhladené okruhliaky), štetce, akrylové farby (možno nahradiť aj farbami na sklo, liehovými fixkami, farebnými tušmi)

Postup pri realizácii aktivity:

1. V úvode si žiak vyberie kameň z ponuky, prípadne sám v prírode nájde vhodný kameň.
2. Kameň natrie a pomaľuje tak, aby odrážal osobnosť tvorcu – „symbol mňa“.
3. Po namaľovaní žiaci hovoria o svojich kameňoch pred skupinou.
4. Kameň každého žiaka by mal kolovať v rukách ostatných spolužiakov. Spolužiak, ktorý drží kameň, by mal hovoriť o tom, ako vníma jeho tvorcu – mal by sa do neho prostredníctvom kameňa empaticky cítiť.
5. Po zaschnutí farieb žiaci spoločne v skupine poskladajú z kameňov akúsi sochu symbolizujúcu skupinu.
6. Na záver sa žiaci vyjadria, ako sú so symbolom skupiny spokojní, ako vnímajú svoj kameň vo vzťahu k ostatným.

Pri kolovaní kameňa v rukách spolužiakov zachovávame pravidlo dobrovoľnosti. Je tiež dôležité citlivo dohliadnuť na atmosféru v skupine. Spolužiaci totiž držia v rukách symbol žiaka a ten by nemal byť za žiadnych okolností zosmiešnený.

Aktivita č. 5

Názov aktivity: Školsky fotoalbum (Šiserová 2009)

Čas realizácie: krátkodobý projekt 3 – 4 vyučovacie hodiny

Vek: 12 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: poznať svojich spolužiakov, triedu

Afektívny cieľ: spolupracovať v skupine, prezentovať svoj názor

Psychomotorický cieľ: pracovať s fotoaparátom, nainštalovať výstavu fotografií

Pomôcky: digitálny fotoaparát

Postup pri realizácii aktivity:

1. Žiaci dostanú na začiatku inštrukciu, aby si v skupine premysleli, spoločne vytvorili a následne nainštalovali výstavu fotografií prezentujúcich ich triedu.
2. V prvej fáze učiteľ vedie žiakov k tomu, aby si premysleli a zapísali všetko, čo charakterizuje ich triedu, čo je pre ňu typické, čím sú zaujímaví a originálni jednotliví žiaci.
3. Následne si vyberú témy fotenia, rozdelia si úlohy a nafotia dohodnuté situácie.
4. Po vyvolaní, prípadne vytlačení fotografií učiteľ nechá žiakov, nech si ich v skupine prezrú, diskutujú a vyberú tie najlepšie na výstavu. Dôležité je aj to, akým spôsobom sa fotografie vystavia. Žiaci si premyslia aj rozloženie fotografií na výstave a dotvoria opisy k jednotlivým záberom.
5. Na výstavu sa vyberie miesto v spoločných priestoroch školy, najlepšie na chodbe blízko triedy.

Ak je k dispozícii len jeden fotoaparát, je vhodné, aby sa vytvorili menšie umelecké skupiny a celé fotografovanie sa rozdelilo podľa počtu skupín na etapy.

Aktivita č. 6

Názov aktivity: Naša trieda (Šiserová 2009)

Čas realizácie: krátkodobý projekt 3 – 4 vyučovacie hodiny

Vek: 14 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: natočiť film o svojej triede

Afektívny cieľ: komunikovať, spolupracovať, vyjadriť svoj názor a spolupatričnosť k skupine

Psychomotorický cieľ: pracovať s kamerou a programom na tvorbu videí

Pomôcky: videokamera, počítač s príslušným programom

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ zadá žiakom inštrukciu, aby vytvorili film o svojej triede.
2. V prvej fáze žiaci spoločne v skupine premýšľajú o obsahu filmu. O téme, pointe, čo všetko bude film odhaľovať, bude vtipný alebo skôr vážny?
3. V ďalšej fáze si žiaci rozdelia úlohy – réžia, osvetlenie, kamera, strih. V jednotlivých úlohách sa môžu všetci žiaci postupne vystriedať, vytvoria sa tak pracovné tímy.
4. Skupina by si tiež mala vytvoriť **časový pracovný plán**, v ktorom bude zaznačené, ktorý pracovný tím bude kedy, kde a čo natáčať.
5. Po ukončení natáčania a spracovania filmu do konečnej podoby si všetci žiaci film spoločne prezrú a reflektujú svoje pocity, hovoria o svojich postrehoch zo spolupráce a diskutujú.
6. Video môžu žiaci prezentovať v rámci programu pre mladšie ročníky, v rámci rozlúčkového programu a podobne. Môžu si ho však nechať len pre seba – ako spoločnú prácu.

Obsahom filmu môže byť trávenie prestávok, výpovede jednotlivých žiakov o tom, čo majú na svojej triede radi, čo si myslia o škole, vyjadrenie učiteľov o tom, čo si myslia o žiakoch, ako vnímajú ich triedu, spoločné aktivity a pod.

Aktivita č. 7

Názov aktivity: Komunikačná kresba (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 11 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: vysvetliť pojem verbálna a neverbálna komunikácia

Afektívny cieľ: neverbálne komunikovať, spolupracovať

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: výkres A3, voskovky

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby si predstavili situáciu, že sú nemí a nevedia hovoriť, jediný komunikačný prostriedok bude pre nich voskovka a výkres. Majú zapojiť fantáziu, nesmú používať písmená, piktogramy a iné pomôcky.
2. Žiaci sa rozdelia do dvojíc. Každý z dvojice si vyberie jednu farbu, s ktorou bude pracovať a nebude ju počas práce meniť. Dovoľený je smiech alebo iné neverbálne vyjadrenie súhlasu a nesúhlasu. Na spoločnú kresbu majú žiaci stanovený limit, ktorý vymedzuje učiteľ.
3. Po skončení aktivity si dvojica spolupracujúcich žiakov vymení dojmy.

Aktivita č. 8

Názov aktivity: Farebné stretnutie (Slavík 2001)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 14 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: pomenovať svoj vnútorný stav

Afektívny cieľ: komunikovať, spolupracovať, empaticky sa vcítiť do prežívania iných

Psychomotorický cieľ: pracovať s výt. materiálom, namaľovať kompozíciu

Pomôcky: výkres A4 – A5, baliaci papier, temperové farby, štetce, paleta, nádobky na vodu

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby zatvorili oči a sústredili sa na svoju aktuálnu náladu a pocity.
2. Úlohou každého žiaka je túto svoju náladu zachytiť maľbou na svoj výkres.
3. Následne žiaci po vyzvaní učiteľa utvoria trojčlenné až päťčlenné skupiny a svoje práce položia k okrajom veľkého baliaceho papiera.
4. Ďalšou úlohou je, aby každý člen skupiny rozmaľoval nefiguratívnu farebnú kompozíciu v smere od svojho vlastného výtvoru do stredu baliaceho papiera tak, aby si zachoval vlastný štýl svojej tvorby, ale zároveň musí brať do úvahy ostatných členov skupiny.

5. V záverečnom dialógu žiaci reflektujú svoje pocity a zážitky zo vzájomnej spolupráce.

3.1.3 Aktivity zamerané na riešenie konfliktov

Aktivita č. 9

Názov aktivity: Problém v triede (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 11 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: efektívne riešiť konflikty

Afektívny cieľ: vcítiť sa do prežívania iných a prijať názory spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: temperové farby, výkresy, štetce, suchý pastel

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ v úvodnej diskusii vyberie so žiakmi aktuálny problém, ktorý sa v triede rieši, prípadne problém, ktorý sa v triede často vyskytuje.
2. Žiaci sa rozdelia do 5 – 6 skupín.
3. Každá skupina má za úlohu nakresliť problém z inej strany (žiak, učiteľ, kamarát žiaka, rodič a pod.).
4. Po nakreslení každá skupina prezentuje svoj výtvor aj svoj pohľad na problém.
5. Nasleduje diskusia, v ktorej učiteľ vedie žiakov k premýšľaniu nad najvhodnejším riešením problému.

Variácia: O obraz vytvára každý žiak sám a kreslí svoj pohľad na problém. V následnej diskusii v skupine hovorí o tom, ako problém zasahuje jeho osobne, ako ho ovplyvňuje a ako si predstavuje jeho riešenie.

Aktivita č. 10

Názov aktivity: Vizualizácia riešenia konfliktu (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 11 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: tvorivo riešiť konflikty

Afektívny cieľ: empaticky sa vcítiť do prežívania a prijať názory spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: výkresy, suchý pastel, voskovky, farbičky

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby si našli polohu, v ktorej sa budú cítiť pohodlne.
2. V tejto polohe žiaci zatvoria oči a predstavujú si pozitívne riešenie vybraného konfliktu.
3. Následne po ukončení vizualizácie svoje riešenie nakreslia na papier.
4. Nasleduje prezentácia riešení konfliktu v skupine a diskusia.
5. Učiteľ vedie žiakov k tomu, aby hľadali pozitíva a negatíva svojich riešení a aby sa na riešenie konfliktu pozerali z viacerých strán.

3.1.4 Aktivity zamerané na vyjadrenie názorov, postojov a emócií

Aktivita č. 11

Názov aktivity: Masky (Šiserová 2009)

Čas realizácie: 2 vyučovacie hodiny (90 minút)

Vek: 11 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: pomenovať a vysvetliť vlastné pocity a emócie

Afektívny cieľ: vyjadriť aktuálne pocity, prezentovať svoj názor a prijať názor spolužiaka

Psychomotorický cieľ: vytvoriť papierovú masku a predviesť dramatizáciu

Pomôcky: papierové tanieri, noviny, disperzné lepidlo, temperové farby, štetce, nožnice, tenké klobúkové gumičky

Postup pri realizácii aktivity:

1. Do papierového taniera, ktorý tvorí základ masky, žiaci vystrihnú otvory pre ústa, nos a oči.
2. Tanier oblepia natrhanými prúžkami novinového papiera.
3. Žiaci postupne vymodelujú masku, ktorá najlepšie zachytáva ich pocit alebo prežívanie, ktoré je pre nich typické.
4. Po zaschnutí masku domalujú farbami.
5. Masky si môžu žiaci nasadiť pomocou gumičky a zahrať samých seba v krátkej dramatizácii.
6. Skupina môže na dramatizáciu reagovať.

7. Žiak môže požičať masku niekomu zo skupiny a sledovať, ako ho spolužiak napodobňuje. Žiak, ktorý si masku požičal, môže hovoriť o tom, ako sa v nej cítil.

Aktivita č. 12

Názov aktivity: Modelovaná nálada (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 8 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: pomenovať a vysvetliť vlastné pocity a emócie

Afektívny cieľ: vyjadriť vlastné emócie, vcítiť sa do prežívania spolužiakov, porozumieť vzájomným vzťahom v skupine

Psychomotorický cieľ: pracovať s hlinou

Pomôcky: hlina, prípadne iný tvárny materiál (plastelína, modurit, piesok)

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ položí na stôl veľkú hrudu hliny.
2. Vyzve žiakov, aby si zo spoločnej hrudy zobrali kúsok hliny pre seba.
3. Zo svojho kusa hliny majú žiaci vymodelovať svoju momentálnu náladu.
4. Následne svoj výtvar prezentujú spolužiakom a hovoria o svojich pocitoch.
5. Po prezentácii môžu žiaci hlinu vrátiť do pôvodnej hrudy (nálada jednotlivých členov tvorí náladu celej skupiny).

Aktivita č. 13

Názov aktivity: Koláž názorov (Šiserová 2009)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: diskutovať, komunikovať na aktuálnu tému

Afektívny cieľ: vyjadriť svoj názor, tolerovať názor spolužiaka a spolupracovať v skupine

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: veľký kus baliaceho papiera, nožnice, lepidlo, perá, fixky

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ ponúkne žiakom rôzne druhy časopisov a novín a vyzve ich k premýšľaniu nad aktuálnou témou.

2. Žiaci si majú premyslieť názor, postoj, ktorý zastávajú k predmetu diskusie.
3. Hľadajú v časopise osobu zobrazenú tak, aby vyjadrovala ich názor, následne ju vystrihnú a nalepia na spoločný kus papiera.
4. K nalepenej osobe dopíšu do bubliny názor, ktorý k téme zastávajú.
5. V reflektívnom dialógu žiaci analyzujú odlišnosti v názoroch.

Aktivita č. 14

Názov aktivity: Farba (Šicková 2006)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 14 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: verbalizovať vlastné pocity z vnímania farieb

Afektívny cieľ: vcítiť sa do prežívania spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: výkres A4, suchý pastel, fixatív

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby si vybrali zo súboru farebných pastelov iba jeden pastel.
2. Každý žiak nahlas jedným slovom pomenuje pocit, ktorý v ňom farba vyvoláva.
3. Učiteľ vyzve žiakov, aby naznačili vo vzduchu pohyb rukou evokovaný farbou.
4. Naznačený pohyb následne žiaci prenesú na výkres a nakreslia obrázok s použitím vybranej farby.
5. Na zadnú stranu žiaci napíšu slovo, ktoré sprevádza ich prácu s farbou.
6. V závere aktivity žiaci rozložia výkresy na zem a spoločne hodnotia výsledné práce. Hľadajú zhody a rozdiely vo vnímaní farieb.

Aktivita č. 15

Názov aktivity: Autoportrét (Šicková 2006)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 14 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: prezentovať sa cez autoportrét

Afektívny cieľ: akceptovať samého seba a spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom, nakresliť autoportrét

Pomôcky: výkres A4, umelý čierny uhoľ, plastická guma, fixatív, fotografia

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby nakreslili svoj autoportrét so zatvorenými očami.
2. Po kresbe nechá žiakom priestor na zhodnotenie svojich náhodných autoportrétov.
3. V ďalšom kroku žiaci čiernym uhľom začernia celú plochu výkresu.
4. Následne pomocou plastickej gummy odobierajú vrstvu uhoľného prachu a zosvetľujú dominantné črty tváre.
5. Gumovaním vytvárajú imaginárny autoportrét – osvetľujú sami seba.
6. V reflektívnom dialógu prezentujú svoj autoportrét pred spolužiakmi.

Aktivita č. 16

Názov aktivity: Koláž môjho ja (Šicková 2006)

Čas realizácie: vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 14 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: prezentovať seba cez „koláž môjho ja“

Afektívny cieľ: empaticky sa vcítiť do prežívania spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom, vytvoriť koláž

Pomôcky: výkres A4, A3, výstrižky z časopisov, nožnice, lepidlo

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby si z hromady časopisov vybrali obrázky, ktoré ich oslovili alebo zaujali.
2. Z obrázkov žiaci vystrihnú detaily, zostavia do nových súvislostí a nalepia na výkres.
3. Svoje koláže žiaci prezentujú pred spolužiakmi.

Aktivita č. 17

Názov aktivity: Akčný akvarel (Šicková 2006)

Čas realizácie: 2 vyučovacie hodiny (90 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: verbalizovať náhodne vzniknuté asociácie z akvarelu

Afektívny cieľ: empaticky sa vcítiť do prežívania spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom, zapúšťať farby do mokrého podkladu

Pomôcky: akvarelové papiere A4, akvarelové farby, tuš, štetce

Postup pri realizácii aktivity:

1. Do mokrého podkladu žiaci zapúšťajú rôzne akvarelové farby.
2. Skôr než farby zaschnú žiaci ich zmyjú pod tečúcou vodou, na výkrese zostanú farebné škvrny.
3. Celý postup zapúšťania a zmývania sa opakuje 3-krát, čím vzniknú vrstvy prekrývajúcich sa farebných škvŕn.
4. Ako posledný sa púšťa tuš.
5. Žiaci v spleti náhodných škvŕn hľadajú náhodne vzniknuté obrazy a následne ich dokresľujú.
6. V reflektívnom dialógu žiaci hľadajú súvislosti medzi vzniknutými obrazmi a ich životom.

Aktivita č. 18

Názov aktivity: **Strom života** (Šicková 2006)

Čas realizácie: 2 vyučovacie hodiny (90 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: prezentovať sa cez „strom života“

Afektívny cieľ: pochopiť vlastné prežívanie a prežívanie spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: 2 výkresy A3, tuš, redisové pero, voskový pastel, nožnice, lepidlo

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ zadá žiakom jednoduchú inštrukciu: *Nakresli tušom listnatý strom.*
2. Následne žiaci čiernobiely strom vyfarbia voskovým pastelom.
3. Výkres rozstrihajú na 6 štvorcov a zostavia obrázok do novej podoby.
4. Zostavené štvorce nalepia na nový výkres A3 a dokreslia do obrázka nové súvislosti.
5. V reflektívnom dialógu verbalizujú pocity, ktoré ich sprevádzali pri tvorbe nového obrazu, a hľadajú v ňom nové súvislosti späté s ich životom.

Aktivita č. 19

Názov aktivity: Mandala (Šicková 2006)

Čas realizácie: krátkodobý projekt 3 – 4 vyučovacie hodiny

Vek: 14 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: prezentovať sa cez vlastnú mandalu

Afektívny cieľ: pochopiť vlastné prežívanie a prežívanie spolužiakov

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: výkres A4, výkres A3, pauzovací papier, ceruzka, farbičky, nožnice

Postup pri realizácii aktivity:

1. Učiteľ vyzve žiakov, aby na výkres A4 ceruzkou so zatvorenými očami vytvorili spleť ľubovoľných čiar – čmáranicu.
2. Pomocou okienka 5 x 3 centimetre žiaci na čmáranici vyčlenia plochu a následne ju farbičkami vyfarbia tak, aby každý tvar mal inú farbu.
3. Vyfarbený obdĺžnik zväčšia na formát A4, opäť plochy vyfarbia tak ako na malej predlohe.
4. Pomocou kružidla nakreslia kruh na výkres formátu A3 a rozdelia ho na rovnaké diely pripomínajúce kusy torty.
5. Jeden výsek kruhu pomocou pauzovacieho papiera prenese z A4 na formát A3 do predkresleného kruhu.
6. Výsekmi vyplnia celý kruh a vzniknutú mandalu vyfarbia.
7. V reflexii žiaci prezentujú svoje mandaly a hľadajú a pomenúvajú v nich súvislosti so svojím životom.

Aktivita č. 20

Názov aktivity: Aký som, aký by som mal byť, aký chcem byť (Šiserová 2009)

Čas realizácie: 1 vyučovacia hodina (45 minút)

Vek: 10 – 18 rokov

Kognitívny cieľ: prezentovať sa cez vlastnú kresbu

Afektívny cieľ: posilniť sebahodnotenie

Psychomotorický cieľ: pracovať s výtvarným materiálom

Pomôcky: výkres A3, farbičky

Postup pri realizácii aktivity:

1. Žiaci rozdelia výkres na tri rovnaké časti.
2. Učiteľ vyzve žiakov, aby na jednu z troch častí nakreslili ľubovoľným spôsobom (realisticky, symbolicky), akí sú.
3. Na druhú časť žiaci nakreslia, akí by mali byť, a na ďalšiu, akí by chceli byť. Poradie si žiaci volia sami.
4. V reflektívnom dialógu prezentujú svoju prácu.

3.2 Závery a odporúčania pre prax

Súčasná situácia v školách ukazuje, že je nevyhnutné vybaviť výtvarných pedagógov kompetenciami, ktoré sú dôležité pri zavádzaní artefietiky do vyučovacieho procesu. Artefietika patrí k vhodným facilitačným metódam aplikovateľným v rámci vyučovania výtvarnej výchovy.

Poskytuje podporu rozvoja zdravého sebahnímania a sebahodnotenia, rozvíja sociálne kompetencie, akými sú napríklad kooperatívne zručnosti, empatia, prosociálne správanie. Artefietika poskytuje vysoko účinnú nedirektívnu a zážitkovú formu prevencie a intervencie rizikových žiakov.

Na to, aby boli splnené artefietické ciele, ktoré si učiteľ vytýčil, je potrebné dodržiavať niekoľko zásad:

- venovať veľkú pozornosť reflektívnemu dialógu,
- od začiatku realizácie hodín vytvárať situácie, v ktorých si každý žiak uvedomí, že je súčasťou triedy ako celku, že niekam patrí,
- na hodinách zámerne voliť organizačné formy, ktoré si vyžadujú kooperáciu medzi žiakmi,
- na posilnenie sociálnych kompetencií žiakov je vhodná tvorba spoločného diela,
- stanovené ciele by mali byť pre všetkých žiakov dosiahnuteľné,
- umožniť žiakom zažiť úspech v aktivitách a tým podporovať a rozvíjať motiváciu žiakov,

- vytvoriť a navodiť atmosféru, v ktorej by sa každý žiak mohol prejaviť bez stresu a dobrovoľne,
- výtvarné aktivity je možné previazať s ďalšími aktivitami, napr. napísať k dielu báseň alebo príbeh, zahrať niektorú scénu, načrtnúť, čo by sa asi dialo, keby postavy na obrázku ožili, o čom by sa asi rozprávali, čo by robili...,
- žiaci sa môžu zoskupiť podľa príbuznosti spracovania témy a vymýšľať príbeh spoločne, vytvoriť spoločný obraz alebo prípadne zahrať divadlo, ktoré by vychádzalo z podnetov na obrázkoch,
- z foriem je v artefietike najvhodnejšia spoločná tvorba žiakov, ktorá uvoľňuje skupinovú dynamiku, žiaci si zvykajú na vzájomnú prítomnosť, učia sa ohľaduplnosti, prispôsobivosti, rešpektovaniu názorov iných.

Záver

Artefiletika je moderným skríninovým, preventívnym a intervenčným prístupom používaným v rôznych školských prostrediach najmä v zahraničí.

V súčasnej dobe sa v slovenských školách artefiletický prístup nevyužíva z dôvodu nedostupnosti vzdelávania v tejto oblasti. Absolvovaním vzdelávacieho programu pod názvom *Využitie artefiletiky v pedagogickej činnosti učiteľa výtvarných predmetov* budú mať výtvarní pedagógovia možnosť prehĺbiť si profesijné kompetencie potrebné na efektívnu implementáciu prvkov artefiletiky v školách a zohrať tak významnú úlohu v rozvoji kľúčových kompetencií žiakov, akými sú komunikačné kompetencie, kompetencie riešiť problémy, sociálne a personálne, ale aj pracovné kompetencie.

Cieľom učebného zdroja bolo navrhnúť vhodné aktivity, ktoré by boli aplikovateľné na vyučovacie hodiny výtvarnej výchovy a výchovy umením na základných školách, základných umeleckých školách výtvarného zamerania a stredných školách.

Zoznam bibliografických odkazov

BĚHOUNKOVÁ, L., 2007. *Artefiletická facilitace a intervence rizikových jedinců na 2. stupni základních škol*. Rigorózná práca. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2007.

BĚHOUNKOVÁ, L., 2010. Artefiletická prevence, intervence a poradenství v kontextu inkluzivního vzdělávání žáků s problémy v chování na 2. stupni ZŠ. In: *Speciální pedagogika*, 2010, roč. 20, č. 1. ISSN 1211-2720.

GUILLAUME, M., 2010. *Art vo vzdelávaní*. 1. vyd. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta. ISBN 978 -80-8082-401-3.

HELUS, Z., 2004. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, s. r. o. ISBN 80-7178-888-0.

SLAVÍK, J., 1997. *Od výrazu k dialogu ve výchově (Artefiletika)*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-437-3.

SLAVÍK, J., 2001. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky)*. I. díl. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta. ISBN 80-7290-066-8.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J., 2006. *Arteterapia – Úžitkové umenie*. 1. vyd. Bratislava: Petrus Publishers. ISBN 80-89233-10-4.

ŠISEROVÁ, Z., 2009. *Využitie prvkov arteterapie v školskom prostredí*. 1. vyd. Bratislava: Dr. Josef Raabe Slovensko, s. r. o.

Internetové zdroje:

FERLIKOVÁ, K., 2002. *Základné požiadavky pre 1. a 2. stupeň ZŠ* [online]. [cit. 2014-10-12]. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, MŠ SR. ISBN 80-7098-337-X.

Dostupné z: http://www2.statpedu.sk/buxus/docs/Pedagogicke_dokumenty/zakladne_skoly/zakladne_poziadavky/Zak_poziadavky_z_VV_1-2st_ZS.pdf.

SLAVÍK, J., 2003. Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice – Artefiletika. In: *Artephiletik, 2003* [online]. [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: <http://artefiletika.kvk.zcu.cz/clanky/8-teorie-artefiletiky/122-mlade-pojeti-vytvarne-vychovy-v-ceske-republice-artefiletika>.

SLAVÍK, J. *Z historie výtvarné výchovy a její teorie /2/* [online]. [cit. 2014-10-05]. Dostupné z: <http://artefiletika.kvk.zcu.cz/clanky/8-teorie-artefiletiky/117-z-historie-1>.

Štátny vzdelávací program. *Výchova umením. Príloha ISCED 2* [online]. [cit. 2014-10-19]. Bratislava: ŠPÚ, 2009. Dostupné z: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/vzdelavacie_oblasti/vychova_umenim_isced2.pdf.

Štátny vzdelávací program. *Výtvarná výchova. Príloha ISCED 2* [online]. [cit. 2014-10-05]. Bratislava: ŠPÚ, 2009. Dostupné z: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/vzdelavacie_oblasti/vytvarna_vychova_isced2.pdf.

Štátny vzdelávací program. *Výtvarná výchova. Príloha ISCED 1* [online]. [cit. 2014-10-05]. Bratislava: ŠPÚ, 2009. Dostupné z: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/1stzs/isced1/vzdelavacie_oblasti/vytvarna_vychova_isced1.pdf.

Umelecké a kultúrne vzdelávanie v školách v Európe. 2009. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2009 [online]. [cit. 2014-10-12]. ISBN 978-92-9201-078-2. Dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice.../documents/thematic_reports/113SK.pdf.

Názov: **Artefiletika v pedagogickej činnosti učiteľa výtvarných predmetov**

Autor: Mgr. Janka Homzová

Recenzenti: Mgr. art. Noémi Ráczová
Mgr. Szilárd Fecsó

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave

Odborná redaktorka: Mgr. Terézia Peciarová

Grafická úprava: Ing. Monika Chovancová

Vydanie: 1.

Rok vydania: 2015

Počet strán: 50

ISBN **978-80-565-0955-5**